

ПОЛІТИЧНИЙ БІЗНЕС ФРЕДЕРІКА ФОРСАЙТА

(Нові тенденції в масовій літературі Англії та США)

Мабуть, буде перебільшенням твердити, що політичний роман виник у ХХ столітті. Але в наш час не випадково так чітко диференціювалося це поняття. Політична проза не тільки склалася в окремий напрямок у рамках художньої культури, вона набула нових, тільки їй притаманних тематичних, жанрових, навіть стилістичних ознак. Західна література наших днів, гостро реагуючи на політичні зміни та нові ідеологічні тенденції, виступає носієм як прогресивних, так і реакційних ідей, підтверджуючи цим лєнінську концепцію двох культур у рамках буржуазної культури.

З другої половини 70-х років у політичній філософії США та Великобританії перевага консервативних ідей стала очевидною. До влади в цей час поприходили політичні діячі відверто консервативних позицій. Партія торі, яка 1975 року своїм лідером обрала Маргарет Тетчер, 1979 р. отримала більшість місць у англійському парламенті, а 1983 р. продовжила своє перебування при владі ще на один термін. У листопаді 1980 р. лідер республіканської партії Рональд Рейган став президентом США, а 1984 р. знову був переобраний на наступних чотири роки.

Перемога консервативної політики принесла, як тепер можна констатувати, значне погіршення соціального стану широких верств населення, особливо зачепивши найбідніші прошарки; помітно зросло безробіття. Водночас ця перемога серйозно вплинула на масову суспільну свідомість буржуазних країн.

80-і роки позначилися небаченим до нині рівнем політизації буржуазної культури, бурхливого розвитку набув політичний роман реакційної орієнтації і низького художнього гатунку. Консервативна політика, здається, намагається повністю підпорядкувати собі сучасну західну літературу. Сотні творів, пропагандистських за своїм духом та антикомуністичних за загальним спрямуванням, з'являються зараз з благословення буржуазних політиканів. З іншого боку, атаку на літературу веде масова культура, нерозривна з реакційною ідеологією. Показово, що саме тоді, коли офіційну політику Заходу стала визначати консервативна тенденція, вони зімкнулися так неприємно. В рамках жанрів масової культури саме політична проза посіла провідне місце, інтегрувавши в себе риси детективної, кримінальної та шпигунської белетристики. В цей час у літературі Заходу спостерігаються ознаки глибокої кризи, передовсім — світоглядної. В англійській літературі наших днів постать Грема Гріна до певної міри залишається унікальною (позаторік вісімдесятилітній

письменник випустив книжку спогадів «Моє знайомство з генералом. Історія ангажованості», яка має всі ознаки антиімперіалістичного памфлета). Америка 80-х, на жаль, не створила нічого, що могло б дорівнятися до таких творів, як «Уся королівська рать» Роберта Пенна Уоррена або «Чому ми у В'єтнамі» Нормана Мейлера. Не випадково деякі західні критики сповнені тривоги — їм здається, реакційний політичний роман поставив під загрозу так звану літературу «серйозну».

Вивчення політичного буржуазного роману як явища ідеологічного й мистецького передбачає багато шляхів. Процес політизації буржуазного мистецтва досить переконливо можна показати на прикладі творчості багатьох письменників. У нас мова піде про одного з «класиків» політичного трілера¹ у світовій масовій белетристиці, чемпіона тиражів, англійця Фредеріка Форсайта (нар. 1938 р.).

1972 року вийшов другий роман письменника «Досьє «ОДЕССА». «ОДЕССА» — так скорочено називається організація колишніх есесівців, яка в повоєнний час допомагає фашистським убивцям уникати відповідальності за минулі злочини. Дія роману розгортається 1964 року. Молодий журналіст Петер Міллер самостійно (в романах Форсайта герой, як правило, одинак) намагається затримати фашистського вбивцю Едуарда Рошмана. В результаті відчайдушного переслідування, яке мало не коштувало журналістові життя, есесівець таки тікає в Латинську Америку, але й сама організація розпадається. В заслугу Форсайта треба поставити загалом тверезий погляд на західнонімецьку юридичну й державну машину, досить прихильну до колишніх фашистів. Цей гостросюжетний роман показує неабияку «гнучкість» масової літератури, що, коли це їй вигідно, вміє інтегрувати викривальність і навіть соціальний критицизм, майстерно граючи на політичних симпатіях та антипатіях читачів. Звичайно, «Досьє «ОДЕССА» не антифашистський роман, так само як не тільки проти неофашизму спрямовано твір Джона Ле Карре «В містечку на Рейні», один з ранніх шпигунських романів цього письменника. Для Форсайта боротьба журналіста з організацією «ОДЕССА» — в першу чергу основа гострої фабули. А його перемога в цій боротьбі має переконати читача в гуманістичній позиції автора, а разом підтвердити й життєздатність західної демократії, котра в особі одного «борця» успішно долає темні сили зла й фашизму.

Досить незвичайним став для західної

масової культури наступний твір Фреде-ріка Форсайта «Собаки війни» (1974). «Собаки війни», тобто найманці, які воюють за того, хто більше заплатить, існували віками. Про сучасних найманців, «справжніх чоловіків», а не «хирлявих інтелігентів», розповідає нова пригодницька книжка Форсайта. На її початку п'ятеро друзів беруть участь у громадянській війні в Нігерії — ситуація цілком нормальна для їхньої професії. Несподіваним виявляється їх наступний контракт. За сто тисяч англійських фунтів їх наймають здійснити державний переворот у невеличкій державі Зангаро на західному узбережжі Африки. Річ у тім, що англійський геолог, обстеживши гірський хребет у цій відсталій, злиденній країні, знайшов породу, котра начебто містить олово. Олова там не виявилось, однак лабораторне дослідження визначило в породі чималий вміст платини. Розробка платинової гори — це мільйонні прибутки, але як отримати концесію від нинішнього уряду, очолюваного «напівбожевільним диктатором», який ненавидить усе західне? І ось президент могутньої гірничодобувної корпорації сер Джеймс Менсон, якого автор називає не інакше, як «пірат ХХ століття», зважується на зухвалу операцію — державний переворот. Заміну президентові знаходять швидко. Це полковник Бобі — п'яниця, невіглас і деспот, але є в ньому й важливіші прикмети, які, на думку Менсона, покривають усі його недоліки, — ненависть до комуністів і патологічна жадоба до грошей. Сер Джеймс Менсон не цурається найбрудніших фінансових махінацій, спекулює на біржі, робить таємні капіталовкладення в іноземні банки, приховує від держави неоподатковані прибутки. Але остання операція має увінчати його кар'єру в Сіті. «Сіті це — джунглі», — відверто визнає Менсон, вважючи себе в них «однією з пантер». Для здійснення плану йому потрібен найманець, і такий «професіонал високого класу» недовзі знаходиться. Це — Кет Шеннон, тридцятирічний ірландець, супермен, професіонал. За його спиною — служба в морській піхоті (сам Форсайт служив пілотом винищувача в королівських повітряних силах), а потім уже за контрактом — війни в Конго, Родезії, Нігерії. Він не тільки солдат, а й справжній технічний експерт з війни. Він знає, де набрати потрібних людей, як купити зброю і корабель, домовитися з капітаном і командою. Туристом він відвідує Зангаро, розробляє план атаки на президентський палац і береться підготувати й здійснити операцію за сто днів. «Загін має складатися не менше як з дюжини чоловік, озброєних мінометами, реактивними протитанковими рушницями й гранатами, крім того, кожен повинен мати автоматичний карабін для стрільби з близької відстані. Загін висадиться з моря між другою і третьою годинами ночі, коли в Кларенсі всі вже заснуть, а до світанку лишатиметься ще достатньо часу. До сходу сонця в місті не повинно бути й сліду білих найманців», — так

звучить уривок з плану, який Кет Шеннон склав для замовника. Наступна, більша частина роману присвячена підготовці до операції. Форсайт точно вказує місця, де можна закупити військове спорядження для Африки, — від шкарпеток до зелених беретів, розповідає, як придбати в Парижі дозвіл на офіційну купівлю зброї від імені африканської держави і як функціонує європейський чорний ринок зброї, як зв'язатися з його босами й де в Гамбурзі в необмеженій кількості продаються патрони, як через підставну особу придбати міномети, переправити нелегальний вантаж через французько-бельгійський кордон, обдурити іспанських митників тощо. Кожен зразок амуніції чи озброєння супроводжується цілим трактатом про його бойові якості, переваги і недоліки, вагу, калібр, надійність. Форсайт не забуває навіть про ракетниці, компаси, морські біноклі. Власне, перед нами не просто захоплююче «чтиво для чоловіків», — а саме воно є головним адресатом письменника, — Форсайт мовби викладає рекомендації для кожного, хто раптом зважиться на такий собі «невеличкий зазолот». У «Собаках війни» задум масштабніший і далекосягніший політичні уроки книжки. Все у ній дуже схоже на правду: і конкретні подробиці Шеннонового плану, і загальний задум сера Джеймса Менсона. Саме в другому — характерна прикмета часу, один з проявів кривавої боротьби західного капіталу за Африку й за весь третій світ, за політичний та економічний вплив на нього. Тому, поки найманці готуються до нападу на Зангаро, у Лондоні розробляється ще одна операція: Джеймс Менсон закуповує контрольний пакет акцій невеликої компанії, яка, не привертаючи уваги конкурентів, має укласти концесію на розробку надр з новим урядом Зангаро. Технологія фінансових махінацій теж викладається Форсайтом у найменших деталях.

Роман закінчується несподівано. Кет Шеннон, захопивши президентський палац, знищує не тільки старого президента, а й доставленого з-за кордону його наступника. До влади приходять «чесний» вождь, за якого колись воював Кет Шеннон. Під його началом, вважає письменник, держава стане на шлях економічного відродження, багатства її надр принесуть добробут народів. «Майже два роки я бачив, як через таких, як ви з Менсоном, помирили з голоду мільйони дітей, — каже Кет Шеннон помічникові компанії президента. — І все для того, щоб такі, як ви, наживалися з підлої гнилої диктатури. Все робилося ніби в ім'я порядку й закону, в ім'я конституційного правління. Може, я солдат, може, вбивця, але я не садист. Я зрозумів, як усе це робилося і чому, і хто за цим стояв. На першому, видимому плані були політики і дипломати... За ними невидимо стояли спекулянти, такі, як ваш безцінний Менсон...» Важко не погодитися з цими словами, хоча Кет Шеннон зовсім не революціонер. Звичайно, як підкреслює Форсайт, не Шеннон вигадав вій-

ну, не він з неї наживається. Автор намагається перекопати читача, що його героєм просто «романтик», любитель битв і небезпек, наділений почуттям справедливості і розумінням своєрідного кодексу честі, — словом, такий собі сучасний Робін Гуд, який щиро зневажає бізнесменів і політиків. А проте й тут Форсайт відступає від правди життя, від елементарної достовірності, якої начебто вимагає політична проза, і йде головним чином за законами маскультивського бойовика. Для цього вигадано й мелодраматичний фінал — самогубство смертельно хворого Кета Шеннона. І хай нас не заводять в оману «викривальні» промови героя, авторський «критицизм» і «об'єктивність» полягають у тому, що «критика» капіталізму спритно поєднується із злісними випадками проти соціалізму. Звинувачуючи Менсона, Шеннон справді каже правду і робить тим самим свій портрет привабливим для читача, який не може і не хоче захоплюватися холоднокрівними і жорстокими вбивцями. Але переконання, які вигадує Форсайт для свого героя, — це всього лише гра, маневр, який має викликати читацьку симпатію, а отже, й високі тиражі.

«Собаки війни» насправді не благородні одинаки, як намагається довести письменник, а члени могутньої і добре організованої системи, яка охоплює всі західні країни, зі своїми журналами, такими, як американський «Солджер оф форчун», своєю рекламою, клубами й крамницями. Тому ми в портретах Кета Шеннона та його колег упізнаємо тих найманців, які цинічно душать народно-визвольну боротьбу в Південній Африці й здійснюють вилазки на території сусідніх суверенних держав. Вони викликають у пам'яті спробу державного перевороту на Сейшельських островах, наче списаного з роману Форсайта, чи бандитський напад на столицю Ботсвани, що стався зовсім недавно. Герої Форсайта нагадують і тих найманців, які тренують каральні загони «контрас» і самі воюють проти патріотів Нікарагуа та Сальвадору.

Після «Собак війни» Форсайт оголосив, що більше не збирається писати. І справді, за цією заявою була досить тривала «творча» пауза. За її роки в суспільно-політичному житті Англії та інших західних країн сталися серйозні зсуви — на зміну голослівному радикалізму й лібералізму 70-х прийшов консерватизм, який вимагав від буржуазної літератури відповідних зрушень вправо. 1979 року стало відомо, що до друку готується новий роман Форсайта «Диявольська альтернатива». Твір цей вийшов наприкінці року фантастичним тиражем і, подібно до трьох попередніх романів, став основою для чергового фільму-бойовика. Роман можна з повним правом назвати поворотним у діяльності Форсайта і в західній масовій культурі загалом. Такі теми, як замах на державного діяча, таємна організація колишніх фашистів, навіть переворот у африканській країні на початку 70-х років, очевидно, здалися йому надто вузькими в світлі нової політичної си-

туації. Холодна війна, небачена гонка озброєнь, розкручувана адміністрацією Білого дому, оголошений Рональдом Рейганом «хрестовий похід» проти комунізму — все це вимагає нового типу трілера, від якого б мурашки бігли по шкірі обивателя і який, коли завгодно, служив би своєрідним літературним поясненням чи навіть виправданням небезпечної міжнародної атмосфери. Тепер уже весь світ, усі найвпливовіші політичні сили, наддержави зі своїми ядерними арсеналами мали бути втягнуті в карколомну інтригу. Новий роман Форсайта писався в традиціях «класиків» шпигунської літератури Яна Флемінга й Еріка Емблера. І якщо в попередньому романі Форсайт досить зневажливо відгукувався про агентів ЦРУ та інших служб, то в новому творі сам поставив у центр дії та романтизував шпигуна, котрий служив не де-небудь, а в Москві, «проникаючи в серце радянської державної системи».

Як і раніше, Форсайт намагається бути «винятково точним». Ось Овальний кабінет Білого дому: «Президент Вільям Метьюз сидів там, де й належить сидіти американському президентові: за широким старовинним письмовим столом, спиною до південної стіни і лицем до класичного мармурового каміна, що майже повністю займав північну стіну». Далі Форсайт детально описує інтер'єр Овального кабінету і, можна не сумніватися, що він саме такий, як його показує автор. Тим часом через Боровицькі ворота до Кремля в'їжджають автомобілі керівників СРСР — і знову Форсайт намагається бути «точним у подробицях». Але за цією зовнішньою правдоподібністю криється не що інше, як потворна комедія і груба фальсифікація.

На конклав до президента США приходять Станіслав Покльовський, прихильник правого курсу (його реальний прототип — ідеолог холодної війни Збігнев Бжезінський), а також шеф ЦРУ, шеф військової розвідки, голова Ради національної безпеки. Американські супутники-шпигуни та консультанти з сільського господарства доповіли, що в Радянському Союзі очікується неврожай. В Овальному кабінеті радяться про те, як би використати цю обставину в своїх інтересах. (Треба сказати, шантаж і справді давно став ознакою зовнішньої політики Сполучених Штатів). Західні держави, скориставшись економічними труднощами СРСР, вирішують вчинити на нього тиск у воєнній сфері. А далі все починається за схемами сучасних імперіалістичних дезінформацій — сюжет стає провакаційним у своїй основі. В Радянському Союзі, мовляв, розробляється план «Борис Годунов» (!), який передбачає захоплення ряду європейських держав». Про цей «план» довідується англійський розвідник: у Москві Адам Манро. Це вже герой шпигунської літератури, так би мовити, «нового покоління». Він мало чим нагадує невідпорного Джеймса Бонда. Манро не стріляє і не гримується. Він не їздить на срібному «порше» в товаристві зеленоокої красуні. Зате він майже ін-

телектуал і відзначається, крім того, рідкісними філологічними здібностями — російською мовою розмовляє не гірше за росіянина. Його широка натура, природно, не терпить на себе жодного тиску. Він приховує від начальства факти особистого життя, між іншим, невдалого, і дозволяє собі навіть сперечатися з керівництвом. Водночас він легко входить в урядові кабінети, до його порад прислухається прем'єр-міністр Великобританії, Адам Манро служить у англійському посольстві в Москві. «Для всього персоналу посольства він був просто професійним дипломатом... Посол, голова канцелярії, головний шифрувальник і радник з комерційної роботи». Він керівник мережі Інтелідженс Сервіс — англійської розвідки в радянській столиці.

Роман Форсайта — і над цим варто замислитись — злісно антиукраїнський. Книжка починається з того, як якийсь вигаданий терорист через море втікає до Туреччини. Там його знаходить англійський чиновник Ендрю Дрейк, нащадок найманця з українського профашистського воїнства (це вони звать «Галичину» українською дивізією. За нашою термінологією, підрозділ СС), вихований у душі ідеалів свого покійного батька. Він зроду не бував на Україні, але фанатично ненавидить її сучасний лад. Розробляючи план «особистої війни проти Кремля», він під виглядом туриста відвідує Київ, Львів, Тернопіль і, треба сказати, все йому там не подобається. У Львові він знаходить двох злочинців, ладних здійснити терористичний акт, контрабандою доставляє їм зброю й передає її біля пам'ятника Пушкіну в Одесі (!). Виконавши завдання, бандити захоплюють радянський пасажирський літак, що здійснює внутрішній рейс, садять його в Західному Берліні, при посадці варварські вбиваючи льотчика. При цьому «об'єктивний» Форсайт представляє рецдивістів мало не як героїв.

Західноберлінські власті не видають бандитів, і вони відбувають строк покарання на Заході. Ендрю Дрейк готує нову терористичну акцію. З групою прибічників він захоплює норвезький супертанкер, у цистернах якого мільйон тонн нафти, і погрожує випустити її в море, якщо Західний Берлін не звільнить терористів та не доставить їх до Ізраїлю, де злочинцям буде гарантована свобода. Під загрозою терористів не тільки Північне море — світ на порозі нової небезпечної конфронтації між Сходом і Заходом. Рятуює людство Адам Манро. За добу він здійснює переліт Москва — Лондон — Вашингтон — Москва — Західний Берлін. Керівники наддержав схвалюють запропонований ним план дій, він отрує двох бандитів, мовчання яких виявляється, необхідне політикам Заходу, і спокійно йде у відставку.

Загальновідомо, як мало в Англії та США знають про Радянський Союз, зокрема про Україну. Середній, та й не тільки середній західний читач не може назвати, як правило, жодного прізви-

ща українського письменника, хоч ними досить спиритно маніпулює Форсайт, ставлячи ім'я Шевченка поряд з іменами огидних відступників та політичних спекулянтів. Усе, що пише Форсайт про Україну, від початку й до кінця — вигадка, фальсифікація, груба й примітивна. Скажімо, він заявляє, що Україна складається з двох ізольованих, історично та культурно не зв'язаних територій. Але прочитуємо точно: «Західна Україна простяглася від Києва на захід до польського кордону... Тутешні українці читають і пишуть латинськими літерами, а не кирилицею; всі вони католики-уніати, а не ортодоксальні православні християни...» і т. д. Таких сміховинних вигадок на сторінках роману безліч. Форсайт не шкодує фарб, описуючи «репресії», «придушення демократичних свобод», «агресивність зовнішньої політики» нашої країни. Все це має залякати західного обивателя, прищепити йому ненависть до соціалізму, розпалити страх перед так званою радянською загрозою, а отже, й дати змогу багатьом ділкам від політики й культури спекулювати на цьому страхі.

Збираючи матеріали до свого роману, Форсайт побував у Радянському Союзі, де його цікавили, однак, тільки формальні деталі, наприклад, те, що вулиця Свердлова у Києві виходить на вулицю Хрещатик. Загальна концепція книжки була давно готова, вона складалася не в Москві, і не в Києві, а в Нью-Йорку і Лондоні. Письменик зізнавався в одному з інтерв'ю, що справжню картину життя в Радянському Союзі йому змалювали американські радянологи. А найцікавіші «факти» він отримав, певно, за склянкою віскі від добре поінформованих працівників ЦРУ або Інтелідженс Сервіс.

Фредерік Форсайт тонко відчув кон'юнктуру західного видавничого ринку, який вимагав оновлення тематики маскультівського читва. Його роман відкрив цілий потік антирадянської, антисоціалістичної літератури, яка визначає лице англосмовної масової культури 80-х років. Автори читва, які раніше спеціалізувалися на кримінальних детективах, фантастиці, окультизмі, потойбічній містиці, романах жахів, порнографії, навздогін за Форсайтом кинулися опрацьовувати «нову тему», перенісши дію своїх романів у Радянський Союз. Стало вигідно й модно писати шпигунські романи та політичні детективи антирадянського спрямування. Буквально наступного року після «Диявольської альтернативи» вийшов дванадцятий роман американського колеги Форсайта — Ірвінга Уоллеса — «Друга леді». В ньому розповідається, як радянська розвідка «підмінила жінку американського президента». В Москві «під охороною сидить справжня перша леді США Біллі Бредфорд», а Віра Вавилова, «актриса кийвського театру російської драми», тим часом успішно вивідує у президента державні таємниці. Нісенітниця? Звичайно. І все ж її купило солідне видавництво, а

невибагливий обиватель проковтнув у масових тиражах. Творіння Ірвінга Уоллеса, крім усього іншого, щедро насичене порнографією, стало інтернаціональним бестселером. 1981 рік приніс ще карколомніший бойовик «Парк імені Горького» Мартіна Круса Сміта. Фільм за цією книжкою пройшов позаторік на екранах Європи і Америки. Його супроводжувала безпрецедентна реклама. Мартін Крус Сміт — нова постать у політичній прозі США. Тому про нього докладніше. Він працював над своїм твором протягом восьми років, видаючи тим часом щорічно під різними прізвищами по два романи найнижчого гатунку. Він мріяв про гонорари й славу таких, як Форсайт. Завоювавши її, Мартін Крус Сміт розповів журналістам, що якось бачив, як його колега пританцювуючи біг через хол видавничої фірми і вимахував чеком на суму з шести цифр. Це був Маріо П'юзю. Його фантастичні заробітки тоді здавалися вершиною мрій. Мартін Крус Сміт таки наздогнав Маріо П'юзю — роман приніс мільйон доларів ще до публікації окремою книжкою.

На відміну від Форсайта, Мартін Крус Сміт показує не президентів та супершпигунів, а людей начебто звичайних, типових. Він komponує не просто детектив, а намагається створити портрет «загадкової російської душі», претендуючи на знання психології радянських людей і розуміння нашого життя. Романи Форсайта написані в дусі буквалістського і натуралістичного, по суті, наслідування життя. М. К. Сміт пішов іншим шляхом. Він замаскував свою продукцію під серйозне мистецтво. Фредерік Форсайт, Ірвінг Уоллес, Джефрі Арчер претендують на мало не документальну достовірність. Мартін Крус Сміт прагне літературності, психологічної глибини характеру, причому характеру типового, показаного на тлі широкої картини соціальної дійсності. Він силкується переконати читача, що перед ним — реалістичне, правдиве полотно. Кожен з представників оточення героя — не жива людина, а плакат, причому однозначно антирадянського змісту. Абсурдні роздуми й тиради за горлікою так само непереконаливі ні психологічно, ні чисто життєво. Все в цьому творі визначається нестримним бажанням автора очорнити радянську дійсність. Роман, наскрізь фальшивий у своїх політичних ідеях, не витримує критики і як художній твір. Автор не просто порушує канони детективного жанру, а й відходить від правди життя, життя, якого він не знає, не розуміє, не хоче знати і розуміти, безсоромно й грубо перекручуючи його на догоду буржуазному книжковому ринкові та пропаганді.

Каламутний потік антирадянських романів поповнюється щороку. Після «Диявольської альтернативи» та «Парку імені Горького» якийсь час не з'являлося політичних фальшивок аналогічного масштабу. Та ось улітку 1984 року з'явився новий трілер Фредеріка Форсайта «Четвертий протокол», який зразу ж міцно

почали утверджувати в перших номерах списків бестселерів. У новому романі автор іде випробуванним у «Диявольській альтернативі» шляхом — шляхом відвертої антирадянської пропаганди, безсоромного наклепу, грубої фальсифікації радянської зовнішньої політики та всієї нашої соціалістичної дійсності.

Знову Форсайт занурює читача в атмосферу шпигунських пристрастей. Дія відбувається в близькому майбутньому — 1987 року. Саме в цей рік мають відбутися чергові вибори до палати общин британського парламенту, на яких партія Маргарет Тетчер прагне знову утриматися при владі. На цей час техніка військових озброєнь, за Форсайтом, зробіть значний крок уперед: перемога у військовому конфлікті визначатиметься мініатюрними ядерними пристроями, які можна потайки встановлювати на ворожій території. «Четвертий протокол» — таємна домовленість між Радянським Союзом та Заходом, яка взаємно зобов'язує сторони не розміщати на території одне одного ядерні пристрої. Росіяни намагаються порушити домовленість і встановити свою зброю в Англії, англійці, звичайно ж, їм перешкоджають. В інтересах Москви — нібито перемога лейбористів (симпатії автора на боці консервативного політичного курсу). В разі перемоги партії лейбористів, у якій сильне «ліве» крило, країна, стверджує Ф. Форсайт, відразу ж потрапить «у залежність від Кремля».

Класичні ознаки форсайтівської манери знаходимо тут у незмінному вигляді. Герой — супермен-одинак — відчайдушно бореться із закордонним ворогом і зазнає неприємностей на службі. Стиль відзначається тією самою скрупульозністю у деталях. Є в цьому творі не тільки рецепти того, як здійснити велике пограбування чи втекти від «хвоста», а й, наприклад, як у домашніх умовах сконструювати мініатюрну ядерну установку. На частя, аматорам не так легко поки що роздобути для цього всі необхідні компоненти й прилади. Але в суспільстві «вільної торгівлі» це, очевидно, справа близького майбутнього. Згадаймо: недавно США вразила сенсаційна звістка про те, що кожен американець за відповідну суму може замовити з доставкою додому списану ядерну беголовку, правда, без ядерного заряду.

Серед героїв роману, як завжди, немає жінок. Єдиний виняток — організаторки та учасниці мирних демонстрацій, яких автор змальовує в карикатурному вигляді. Воістину «чужина» реакція на новітнє в'яння часу! Форсайтові, як і його грошовитим клієнтам, вочевидь, не до смаку могутня хвиля мирних маніфестацій, що охопила країни блоку НАТО. Він має чітку мету: будь-що дискредитувати учасників антивоєнного руху в Європі, в тому числі й тисячі героїчних жінок, які, незважаючи на поліцейські репресії, пікетують американські військові бази.

1984 року боротьба в списку бестселерів, що друкуються в літературному додатку до газети «Нью-Йорк таймс»,

як завжди, була запекла. Сусідами Форсайта, котрий займав одне з чільних місць, виявились романи Джефрі Арчера, Ірвінга Уоллеса, Роберта Ладлема, Джона Гарднера. Показово, що в списку представлени майже всі різновиди буржуазного політичного роману. Джефрі Арчер виступив цього разу з твором «Перший серед рівних» — про боротьбу за владу в рамках англійської парламентської системи. А торік англійська газета «Дейлі експрес» видрукувала найновіший політичний трілер цього автора «На шостий день», у якому переспівується тема «Четвертого протоколу». Радянський Союз тут захоплює ряд країн Європи, в англійському кабінеті міністрів дискутується питання про участь у ядерному конфлікті, чимало й іншої хворобливої маячні виливається тут на голови довірливих обивателів. Футурологія Джефрі Арчера настільки зухвала, наскільки й примітивна, позбавлена будь-якої логіки і об'єктивності. Джон Гарднер запропонував читачам шпигунський роман «Справа честі», в якому відроджує образ Джеймса Бонда. Треба сказати, що це не перша вже спроба відродити героя покійного Яна Флемінга, улюбленого письменника багатьох американських президентів, у тому числі й нинішнього. Супермен і плейбой, невідпорний пожирач жіночих сердець, цього разу бореться з міжнародним тероризмом. Роберт Ладлем, зробивши кар'єру на «антибуржуазних» романах, герой яких воює проти мафії і корупції, написав черговий політичний детектив. Його новий герой бореться проти змови генералів, які вирішили захопити владу над світом, і щасливо рятує демократію від «тоталітарної загрози». Відомі автори Ірвінг Уоллес та Стівен Кінг виступили з романами на релігійно-містичні, окультні теми, які ще мають чималий попит. Та найбільшу конкуренцію для роману Форсайта склали нові твори Артура Хейлі «Сильна медицина» і Маріо П'юзо «Сіцилієць». Саме останній посів перше місце в списку бестселерів на початку 1985 року. Зазначимо принагідно, що із «серйозної» літератури до бестселерів потрапили тільки нові твори Джона Апдайка та Гора Відала, втримався у списку тільки «Лінкольн» Відала, та й то в самому хвості.

Роман Маріо П'юзо логічно й сюжетно пов'язаний з його «Хрещеним батьком». У новому творі Майкл Корлеоне — один з другорядних персонажів, а центральний герой — керівник сіцилійської мафії 40-х років, «джентльмен-бандит» Сальваторе Джуліано. Власне, перед нами — белетризована біографія реального діяча реальної, невигаданої мафії. Він загинув 1950 року під час поліцейської операції, в якій брало участь 1500 карабінерів. А вже від себе П'юзо домислює, що це сталося після того, як його герой відмовився перейти до Америки на запрошення Майкла Корлеоне. Письменник і не приховує свого захоплення новим героєм та його реальним прототипом, його благородними манерами та «по-

чуттям справедливості». Сальваторе Джуліано, що походив нібито з бідної родини й усе життя допомагав біднякам, порівнюється тут мало не з Джузеппе Гарібальді! Підкреслюються й могутні зв'язки мафії з християнсько-демократичною партією Італії та католицькою церквою. Маріо П'юзо водночас ретельно замовчує цілий ряд факторів кривавої біографії сіцилійця, а саме — організацію ним на острові наприкінці сорокових років розправ з комуністами, безпосередню участь у них. Письменник вважає, що його герой втілює «таємничий дух Сіцилії», «дух відчаю», який так важко зрозуміти сторонній людині. У фіналі роману керівники мафії, з'їхавшись на похорон бандита, висловлюють віру в непереможність свого злочинного синдикату.

Ідилічно-біографічний роман Маріо П'юзо значною мірою можна теж віднести до літератури політичної. Форсайт у перших своїх романах відтворив романтику тероризму. Маріо П'юзо — романтику мафії. Форсайт експлуатує страх обивателя перед «радянською загрозою», П'юзо — перед світом злочинців, який тісно пов'язаний із західними урядами та юридичними інститутами. Роман жаху, терору, насильства задовольняє психологічну потребу обивателя протиставляти похмурий реальний світ ще страхітливішим видінням, які постають зі сторінок трілерів.

Рецензенти «Четвертого протоколу» якщо не скептично, то досить поблажливо оцінюють стиль Фредеріка Форсайта. Так само й політичні позиції письменника, зокрема, його ставлення до антивоєнного руху в Європі, не знаходять у них особливої підтримки. Англо-американські критики та літературознавці, здається, позбавлені ілюзій щодо художнього рівня письменникових творів, хоча й ставлять його вище за тих, кого, безумовно, відносять до авторів читива. Щоправда, лунають голоси і на захист Форсайта: Ентоні Берджес у одній із недавніх газетних статей, де аналізувалися досягнення англійської прози за останні сорок п'ять років, писав: «Я пожадливий читач Ірвінга Уоллеса, Артура Хейлі, Фредеріка Форсайта, Кена Фоллета та інших майстрів добре написаної, сенсаційної прози». Але дивного в цьому немає нічого: Ентоні Берджес — письменник правих, реакційних поглядів, запеклий ворог соціалізму й Радянського Союзу. Політичні наклепи Форсайта так само до смаку Ентоні Берджесу, як і багатьом іншим буржуазним видавцям, газетяркам, політиканам.

Було б помилково відкидати Форсайта лише як примітивного белетриста. Його романи, особливо два останні, писалися не менш серйозно і прискіпливо, ніж «справжня» література. Адже політична підробка, тим більше політична провокація, вимагає ретельної роботи. Автор прекрасно усвідомлює, що його продукція виконує важливу функцію в рамках західної ідеологічної системи, формуючи свідомість і світогляд читача в тому річчій, яке визначає офіційна пропаганда.

Більше того, Форсайтові властива критика капіталізму справа: на його думку, політика західних урядів недостатньо права й непримиренна до соціалістичних країн.

Таким чином, п'ятнадцятилітня еволюція Фредеріка Форсайта показує, як талановитий журналіст перетворився на постачальника провокаційних політичних бойовиків. Кожен наступний його роман писався з позицій дедалі реакційніших, і нарешті останній — свідчить про послідовну орієнтацію письменника на найбільш праві й консервативні сили Заходу. Приклад Форсайта значною мірою допомагає нам зрозуміти соціальну поведінку тієї частини західної інтелігенції, яка відверто не гребує комерційною вигодою, прислужуючись правлячим класам і спекулюючи на лояльності до урядової політики та неприйнятті соціалістичних ідей. Згадаймо, що не Форсайт, а Джон Апдайк написав роман «Переворот», і цієї сторінки не викинеш з творчої біографії письменника, не Форсайт, а Джон Стейнбек відвідав 1968 року В'єтнам як прихильник політики президента Джонсона. Тоді це відштовхнуло від письменника багатьох читачів, тепер цей прикрий епізод відійшов у минуле, і для нас Стейнбек — невмирущий автор «Грон гніву». Світогляд митця, його соціальна орієнтація — питання не тільки літератури, а й соціології та психології. «Серйозному» письменникові на Заході часто властивий страх перед політикою, а відтак і намагання обминути гострі політичні питання дня. Тим часом письменники бульварні, комерційні найбезсоромніше експлуатують політичну тему в тих напрямках, які їм підказує буржуазна пропаганда, не надто дбаючи про далекосяжні моральні наслідки своєї діяльності.

Політична белетристика навіть у межах масової культури — явище неодно-

рідне, багатозарове. Естетичний критерій до її визначення застосувати неможливо. І все ж у ній є «класики», такі як Фредерік Форсайт, є й середній рівень — Ірвінг Уоллес, Джефрі Арчер, а є й десятки чи навіть сотні літературних поденників. Їхні прізвища з'являються на один день і зникають, не витримавши шаленої конкуренції ринку. Є тут і найнижчий рівень, представлений анонімними опусами або збірками антирадянських анекдотів, зовсім несмішних та грубих, але безмежно злісних і пасквільних. Є й «найвищий» рівень — так звана «небелетристика», документальна, мемуарна, журналістська література, яка претендує на правдивість і точність. Про соціалістичну, передусім радянську, дійсність пишуть спритні репортери, колишні дипломати й політики. В останні роки на подібну продукцію особливо зріс попит. І все ж псевдонаукові та псевдодокументальні книжки, зміст яких зводиться до лайки у бік СРСР, попри широку рекламу, прочитують тисячі читачів. Фредеріка Форсайта, Мартіна Круса Сміта і Маріо П'юзо прочитують десятки мільйонів. Саме ці письменники беруть на себе завдання в доступній, інтригуючій, а головне — специфічно обробленій формі викласти широким масам відповідно препаровану суть державної, офіційної політики своїх урядів. Саме вони породжують у західної людини страх і плекають ненависть до нашої країни, до соціалізму.

Політизація масової культури, посилення в ній антирадянських тенденцій — закономірне продовження гострої ідеологічної боротьби в міжнародному житті. Цей процес, який засвідчує глибську кризу буржуазної свідомості, в майбутньому загрожуватиме західному мистецтву ще більш руйнівними й згубними наслідками.

Соломія ПАВЛИЧКО